

І. В. Ткаченко
кандидат історичних наук
Президія Національної академії наук України
м. Київ

ЛИСТИ М. ШАПОВАЛА ДО М. ГРУШЕВСЬКОГО ЯК ІСТОРИЧНЕ ДЖЕРЕЛО

Стосунки М. Грушевського й М. Шаповала постійно перебувають в полі зору українських дослідників. Обидва були видатними українськими громадськими діячами, які в різні періоди свого життя були і соратниками, і опонентами.

Взаєминам М. Шаповала та М. Грушевського присвячена вже певна кількість досліджень, починаючи з прижиттєвих¹ і закінчуючи останніми роками². Їх джерелом є матеріали особових фондів М. Грушевського та М. Шаповала, “Щоденники” М. Грушевського, а також спогади та мемуари їхнього близького оточення.

Чи не першим дослідником постаті М. Шаповала в пострадянський період є Н. Миронець, яка, зокрема, опублікувала один з листів М. Шаповала до М. Грушевського, де йдеться про непрості стосунки М. Шаповала з Г. Чупринкою³. Також слід зазначити, що в окремих розвідках взагалі не згадується співробітництво М. Шаповала в “Літературно-Науковому Віснику” (далі – ЛНВ) та народному тижневику “Село”⁴.

Відносини М. Грушевського з М. Шаповалом тривали близько 15 років, і в них М. Грушевський завжди виступав у ранзі “старшого”, оскільки до моменту їхнього знайомства у 1908 р. посідав чільне місце в українському науковому і громадському житті, а М. Шаповал лише розпочинав свій шлях українського діяча.

Як зазначала в своїй розвідці О. Чумаченко, весь час знайомства М. Грушевського та М. Шаповала можна поділити на три періоди⁵, з яких нас цікавить перший, названий автором культурницьким (до початку 1917 р.), оскільки саме тоді (до розриву стосунків наприкінці 1910 р.) обидва діячі не були політичними опонентами, а виступали поборниками розвитку української преси і соратниками

на видавничій ниві. Рівночасно цей період лишається і найменш дослідженим – з огляду на цю обставину, важливо залучати до наукового обігу нові матеріали, які свідчили б про відносини цих видатних діячів.

Як свідчать сучасники, знайомство М. Грушевського та М. Шаповала відбулося в 1908 р., хоча заочно М. Шаповал міг бути знайомим М. Грушевському за його поетичним дебютом на сторінках ЛНВ – віршем “Гімн вечірній”, уміщеним у VI кн. журналу за 1907 р. За свідченням М. Гехтера, ще одного співробітника видавництва М. Грушевського в Києві, перенесення ЛНВ до Києва сприяло залученню до участі в ньому нових літературних сил. Так, у 1908 р. М. Грушевський запросив до ЛНВ багатьох співробітників “Ради”, серед яких були М. Гехтер, М. Порш, В. Садовський та інші молоді українські публіцисти, зокрема, й М. Шаповал, яких М. Грушевський мав звичку підтримувати матеріально, залучаючи до співпраці у своїх виданнях.

Сам М. Шаповал у своїй автобіографії писав, що його особисте знайомство з Грушевським відбулося десь навесні 1908 р., коли він переїхав до Києва з Харкова. Після переїзду він практично не мав заробітків і навіть ночував у редакції ЛНВ за протекцією Ю. Сірого⁶. Єдиним його доходом була робота коректором в “Раді”, завдяки якій М. Шаповал мав змогу ближче зійтися з українськими громадськими діячами, у тому числі і з М. Грушевським.

Ми не знаємо, як саме М. Грушевський запросив М. Шаповала до співпраці в своїх літературних органах, але очевидно, що йому був відомий журналістський потенціал молодого радикала, який був використаний в ЛНВ, де М. Шаповал відзначився критичними нарисами та рецензіями, а також у народному тижневику “Село”, одним з найдієвіших співробітників якого він став.

Протягом 1908–1910 рр. М. Шаповал був дописувачем ЛНВ, а також співробітником газети “Село”, розрив співпраці з яким наприкінці 1910 р. Ю. Сірий розцінював як втрату одного з провідних публіцистів⁷.

Взаємини М. Грушевського та М. Шаповала у вказані вище роки найбільш повно відображені в листах останнього до М. Грушевського.

Листи М.Ю. Шаповала до М.С. Грушевського зберігаються в ЦДІАК України, у фонді роду Грушевських (ф. 1235, оп. 1, спр. 826). Усього є 17 листів та листівок М. Шаповала загальним обсягом в 30 арк. Хронологічні рамки листування – початок вересня 1909 р. – 3 жовтня 1910 р. Дату написання одного листа встановити не вдалося.

Листи М. Грушевського до М. Шаповала за цей період часу наразі невідомі, скоріше за все, вони втрачені. Проте з листів М. Шаповала до М. Грушевського можемо відчуті тональність їхніх взаємин за часів співпраці в ЛНВ та газеті “Село”.

Один з листів, в якому йшлося про особисті взаємини М. Шаповала з Г. Чупринкою, було опубліковано Н. Миронець 1993 р. В цілому ж комплекс листів М. Шаповала до М. Грушевського публікується вперше.

Головним сюжетом листів М. Шаповала до М. Грушевського були справи літературні – молодий журналіст звертається до М. Грушевського з приводу вміщення своїх дописів на сторінках ЛНВ та “Села”. Слід відзначити, що М. Грушевський прихильно ставився до молодих українських публіцистів, але дуже прискіпливо – до їхньої роботи в його виданнях. Саме тому можна відзначити таку особливість листування М. Грушевського з тими, хто перебував у нього “на службі” – М. Грушевський вимагав докладної інформації щодо дописів, які мали міститися на сторінках редагованих ним видань. У випадку з М. Шаповалом ця особливість виявилася таким чином, що молодий публіцист повідомляв М. Грушевському теми своїх дописів і пояснював мотиви, якими він керувався при їх написанні. Так, у листі за грудень 1909 р. він писав до М. Грушевського з приводу можливості вміщення своєї рецензії на збірку поезій “Огнецвіт” Г. Чупринки: “Хочу я написати до ЛНВ. статтю про поезії “Огнецвіт” Чупринки... Чи можна використати цю тему для ЛНВ?⁸” Так само писалися практично всі листи М. Шаповала до свого роботодавця. Не менше уваги, ніж публікаціям в ЛНВ, у них приділялося дописам М. Шаповала до газети “Село”.

З листів М. Шаповала помітно його нібито шанобливе ставлення до М. Грушевського, завдяки якому він мав можливість додаткового заробітку публікаціями в ЛНВ та “Селі”. Складне матеріальне становище змушувало М. Шаповала подавати якомога більше статей, про що він і повідомляв М. Грушевського, посилаючи йому свої листи. Саме завдяки останнім ми можемо співставити кількість статей, відомості про які М. Шаповал подавав у своїх листах, з реально опублікованими на сторінках видань М. Грушевського. Таке співставлення показує, що майже всі статті, що згадуються в листах, були опубліковані в ЛНВ або “Селі”. При цьому М. Шаповал прохав М. Грушевського, аби той сам по змозі й потребі подавав йому теми для статей: “...уклібно прошу Вас давати мені теми

задалегідь, бо по власній ініціативі вибирати – можу не влучити на потребу ЛНВ”⁹. Очевидно, що такі прохання М. Грушевський не залишав без відповіді. Дещо незрозумілим в такому випадку виглядає цілковитий розрив М. Шаповала з М. Грушевським у кінці 1910 р. Причина розриву, виходячи з вищесказаного, не була пов’язана зі взаєминами М. Шаповала і М. Грушевського з приводу видавничих справ. Тим більше, що відношення М. Грушевського було цілком позитивним, оскільки він дозволяв М. Шаповалу публікувати все, що той пропонував, навіть коли мова йшла про такі великі за обсягом розвідки, як “В нетрях театрального гешефтерства”, що опублікована в XI кн. ЛНВ за 1910 р.¹⁰

З листів М. Шаповала очевидно, що в цей час він матеріально залежав від своєї роботи у виданнях М. Грушевського. Тому в своїх листах він був змушений дотримуватися учнівського тону, виступаючи в ролі прохача, і це, хоча М. Грушевський задовольняв його бажання, не могло подобатися амбітному й радикально налаштованому Шаповалу, який намагався знайти й інші джерела заробітків. Можемо зробити висновок, що Шаповал працював на М. Грушевського лише доти, поки останній був для нього потрібним. Підтвердження цьому знаходимо також і у його листах до М. Грушевського.

У 1909 р. М. Шаповал разом з П. Богацьким при фінансовій підтримці харківського бізнесмена О. Бойка заснував журнал “Українська Хата”, в якому співробітничали Ю. Сірий, М. Гехтер та й взагалі більшість молодших представників українських літераторів та журналістів. У 1910 р. М. Шаповал ще був змушений орієнтуватися на М. Грушевського у зв’язку зі своїми незначними статтями, повідомляючи його навіть про свої статті у своєму журналі, як-от: “Про свою статтю в “Хаті” кажу “Українська преса і громадянство”¹¹...”

Але безкомпромісна позиція М. Шаповала спочатку змусила його припинити співробітництво в “Раді”, а врешті через фінансові непорозуміння розірвати співпрацю й з М. Грушевським. Виходячи з даних, що подають листи, а також з наведених самим М. Шаповалом у своїй автобіографії, М. Грушевський винним у цьому не був. У листі від 1 вересня 1910 р. М. Шаповал, маючи певні особисті проблеми (“криза сімейна”), просить 100 рублів авансу¹², а в наступному вересневому листі дякує за дозвіл на його отримання¹³. Проте наступні його дії свідчать про те, що таких бажаних для нього грошей він не отримав. У своїй автобіографії М. Шапо-

вал так описує свої дії: “Восени (мабуть 1910) хотів позичити у Груш[евського] 100 руб. – він відмовив через “брак грошей”. Я розірвав стосунки з ЛНВ¹⁴”. Можна припустити, що насправді брак грошей мав місце, оскільки М. Грушевський практично ніколи не відмовляв у авансах своїм співробітникам. Так, приятель М. Шаповала М. Гехтер завжди його отримував. Скоріше за все, у Шаповалі зіграли його особисті амбіції, і він не “пробачив” М. Грушевському такої “образи”. Інакше чим можна пояснити ту безупинну критику, якій М. Шаповал піддавав М. Грушевського і його видання на сторінках “Української Хати” в наступні роки, адже останній нічим перед ним не завинив, окрім хіба того, що виявився “скнарою” і, що в очах М. Шаповала було ще більшим злочином, “неревольюційним українцем¹⁵”.

До такого повороту подій М. Грушевському було не звикати – дуже вже часто його колишні учні або ті, хто коли-небудь від нього залежали матеріально, переймалися негативними почуттями до того, кому мали бути щиро вдячними за те, що він для них робив. З цього часу від М. Шаповала можна було почути лише жорстку критику на адресу М. Грушевського та його видань – часто безпідставну – а це ставить під сумнів справедливість тих закидів на адресу Великого українця, які Шаповал робив аж до кінця свого життя.

Загалом серед представлених у листах М. Шаповала до М. Грушевського темах найчастіше зустрічається така тематика:

- проблеми, пов’язані з публіцистичною діяльністю М. Шаповала в ЛНВ;

- робота М. Шаповала в українському тижневику “Село”;

- відносини з Г. Чупринкою, з редакцією газети “Рада”, С. Єфремовим та ін.;

- прохання з приводу можливих публікацій, пояснення змісту статей, відправлених до М. Грушевського і т. д.

Листи М. Шаповала містять велику кількість фактичного матеріалу, який дозволяє встановити авторство окремих статей, вміщених на сторінках “Села”, а також визначити роль і місце М. Шаповала в роботі київської контори ЛНВ та редакції тижневіка “Село”.

За своєю інформаційною насиченістю листи М. Шаповала до М. Грушевського відтак є цінним джерелом до історії взаємин цих видатних українських діячів, а також видання ЛНВ та “Села” в Києві при безпосередній участі в цьому процесі М. Шаповала в 1909–1910 рр.

Нижче ми публікуємо всі листи М. Шаповала до М. Грушевського, виявлені у ф. 1235 ЦДІАК України. При підготовці листів до друку було використано методику відомого українського грушевськознавця Ігоря Гирича¹⁶. Добірка налічує 17 од. (15 листів + 2 поштові картки). Всі листи є автографами з окремими помітками М. Грушевського. 9 листів датовано автором, дату 7 листів встановлено за їх змістом і подано в квадратних дужках, не датовано 1 лист. У текстах листів максимально збережено особливості мови автора та його правопису. Назви згадуваних у листах періодичних видань, публікацій тощо наведені у відповідності до авторського тексту. Усі розшифровки текстових скорочень, окрім загальноприйнятих, подаються в квадратних дужках. Авторські підкреслення в текстах листів подаються курсивом. Пунктуація мінімально наближена до сучасної.

¹ *Гомзин Б.* Микита Шаповал: Український громадський діяч. – Львів: Наклад хліборобського шляху, 1932. – 19 с.

² *Терещенко В.* Микита Шаповал: велетень з Донбасу. – Артемівськ, 2001. – 153 с.

³ *Миронець Н.* Грицько Чупринка та Микита Шаповал: На перехресті доль // Розбудова держави. – 1993. – № 11. – С. 57–62.

⁴ *Сидоренко Н.* Микита Шаповал на ниві української журналістики // Українська періодика: історія і сучасність : Доп. та повід. другої Всеукр. наук.-теорет. конф. 21–22 грудня 1994 р. – Львів ; Житомир, 1994. – С. 198–201.

⁵ *Чумаченко О.* Еволюція стосунків між М. Шаповалом та М. Грушевським // М. Грушевський і сучасність. – К., 1998. – С. 76.

⁶ ЦДАВО України, ф. 3563, оп. 1, спр. 118, арк. 76.

⁷ *Тищенко-Сірий Ю.* Перші Наддніпрянські масові політичні газети (1909–1912). – Нью-Йорк: Українське Американське видавниче т-во, 1952. – С. 17.

⁸ ЦДІАК України, ф. 1235, оп. 1, спр. 826, арк. 30.

⁹ Там само. – Арк. 16.

¹⁰ *Шаповал М.* В нетрях театрального гешефтьярства // ЛНВ. – 1910. – Т. 52. – Кн. 11. – С. 367–381.

¹¹ ЦДІАК України, ф. 1235, оп. 1, спр. 826, арк. 18.

¹² Там само, арк. 24.

¹³ Там само, арк. 25.

¹⁴ ЦДАВО України, ф. 3563, оп. 1, спр. 118, арк. 77.

¹⁵ Там само, арк. 126.

¹⁶ *Гирич І., Тодійчук О.* Листи українських соціал-демократів до Михайла Грушевського // Український археографічний щорічник. – К. ; Нью-Йорк. – 2004. – Вип. 8/9. – С. 633–671.

1909

№ 1

[не раніше 1 вересня 1909 року]

В[исоко]п[оважаний] Професоре!

Вкажіть, які статі верстати на 7 і 8-й сторінках.

Коли ці сторінки зверстані будуть – тоді прочитаю коректу і подам до розгляду Вами.

До цього долучаю маленьку замітку про книжки про переселення.

З поважа[нем] М. Шаповал.

ЦДІАК України, ф. 1235, оп. 1, спр. 826, арк. 1.

№ 2

[не пізніше 15 грудня 1909 року]

Високоповажаний

Михайло Сергієвич!

Хочу я написати до ЛНВ статтю про поезії “Огнецвіт” Чупринки. Оскільки ця книжка цікава, то обмежити її двома словами мало. Думаю сторінок 5–6 присвятити їй.

Чи можна використати цю тему для ЛНВ?

Для “Села” пишу про Абисинію, Гребінку, провокаторів. Теми, що зазначені Вами в листі до Пав[ла] Пил[иповича], оброблю в двох статях:

1) Троїст[а] спілка і угода і т. д.

2) Криза бюджетна в Англії (кілька уваг подам і про кризу бюджет[етну] в Франції).

по 1/2 стовпці чи менш чи більше?

Думаю, що менше 1/2 стовпці не вміститься.

Єсть матеріали про зтяжну конституцію в Китаї. Це досить интересна тема. За угодою Вашою буду писати.

Щироприхильний

Мик. Шаповал.

ЦДІАК України, ф. 1235, оп. 1, спр. 826, арк. 30.

№ 3

[кінець грудня 1909 року]

Веселих свят! З Новим роком!

ЦДІАК України, ф. 1235, оп. 1, спр. 826, арк. 29.

1910

№ 4

[21 січня 1910 року]

Сьогодні вночі заарештовано ч. 4 Села і Календарь. Поліція забрала з друкарні весь наклад./ ч. 5 лагодиться. Статті Смутка ще нема. Все інше виконується по плану, що Ви наказували. Павло Пилип[ович] виїхав і я [1 сл. нер.] його [1 сл. нер.]

З високим поважанем
М. Шаповал

ЦДІАК України, ф. 1235, оп. 1, спр. 826, арк. 6.

№ 5

[22–25 січня 1910 року]

Високоповажаний
Михайло Сергієвич!

Сьогодні здав до друку надіслані Вами матеріяли “Села”. Теми ч. 5-го лишилось:

Кооперація – Галевича.

Галицька просвіта – Залізняка.

Женщини на виборах – моя.

(набрана про Пав[ла] Пилип[овича]) – невеличка, на 50 рядків тексту. Кілька подано нового, Корольова то-що. (є сміховина), статті Смутка сьогодні ще нема, а де “про Австралію”?

ч. 6 укладу по Вашому плану.

Сьогодні написав про Лаговського – посилаю разом з цим. Про повінь, у Фр[анції] і про конфлікт у Греції не встиг зробити – завтра вишлю Вам.

Оповід[анне] Винниченка вишлю в коректі, бо воно вже одіслане до друкарні.

Статті про Китай не посилаю Вам за пізнім часом.

Все, що стосується друку і змісту “Села” – доглядаю по силі розуміння.

З високим поваженем М. Шаповал

ЦДІАК України, ф. 1235, оп. 1, спр. 826, арк. 26.

№ 6

28 січня 1910 року

Сподіваюся достачу на ч. 6-е, № 5 вийшов. Одкладено статю

Галевича. В запасі є, значить, дві річі. Подав В. Корольов статтю “Породи кіз”, Мицюк “ Община, труба та безземельне”, Винниченко оповідання (до “Села”. Вистачить на 2-і част[ини]). Сьогодні розсилається ч. 5.

З поважанем М. Шаповал
Опов[іданнє] Винниченка зветься “Кузь та Грицунь”.

Австрія – Osterreich

Львів – Lemberg

ул. Понінського, 6

В[исоко]п[оважаний] Д[обродій] Михайло Грушевський
Профес[ор] універс[итета]

ЦДІАК України, ф. 1235, оп. 1, спр. 826, арк. 10, 9. Листівка.

№ 7

19 лютого 1910 року

Високоповажаний
Михайле Сергієвич!

Я одержав свою замітку про “Огнецвіт для поправок і зробив так: обзначене синім олівцем викинув, значно скоротив розмову про “епоху”, скоротив також увагу про пролог, залишив кілька уваг з розмови про нашу сучасну творчість в звязку з прийомами писання в “Огнецвіті”.

Надмірні епитети “чудовий”, “надзвичайний” і т. и. перевів на низчий щабель. Але дуже затрудняюся в розумінні – як понизити тон? Це очевидно відноситься до першої частини статті, де я стежу за розвитком внутрішньої думки і почуття. Тут вплинуло на мене *вражінне*, а тому я казав, як почував, і щоб знизити *вражінне* піднеслости тону треба, очевидно, зовсім переписати всю першу частину статті, і це можливе в тім разі, коли після перечитання на-ново “Огнецвіту” *вражінне* буде инше, слабше.

Коли для ЛНВ. не зручно пускати таку, може субективну статтю, як моя, то я прошу це зробити, цебто не пускати її до друку і звичайного в такім разі авторського огірчення не почуватиму.

Я старався бути можливо обективним в похвалі, щоб не сказали люде, що я полестився авторові (з яким я цілком порвав всякі стосунки через його хворобу – алкоголізм) і залежу від цього вчинка.

Взагалі, пишучи про “Огнецвіт”, я одкинув всякі неприємні почуття, звязані з особою автора, проти котрого виробилось в громадянстві де-яке упрежденне.

Інше вражіннє робить убога в повному розумінні цього слова – поезія Кернеренка: дуже архаїчна по формі і примитивна думкою. Ніяким способом не можна найти в ній прикмет дійсної творчості, – хоч би навіть бідної, але щирої лірики і хоч троха оригінальності. Так і напишу, використавши всі засоби об'єктивності.

Що до підпису: з огляду на те, що я сам пишу вірші, можуть мені ставити на карб слабкість моїх власних віршів, а значить і нерозуміннє чужих, особливо в тім разі, коли я “критикуватиму” якогось автора, – а це все вкупі може спричинюватися до того, що ображені автори в моїх критиках шукатимуть елементу заздрости, нехтуватимуть всяку ширу мою думку і подейкуватимуть всячину. Тим більше це даватиме вихід злості так зв[аних] “патріотів-поетів”, що, на мою думку, зовсім не розуміють завдань дійсного мистецтва і з укр[аїнського] письменства роблять нецікаву словесність.

Тому прохав-би Вас дозволити вживати свій псевдонім і в ЛНВ., особливо в писаннях про поезію. Що-до інших галузів письменства, то в критиці їх не ховатиму власного призвища.

Коли-ж ЛНВ. принципіально проти псевдонімів і в цім напрямку виключення для мене зробити не може, то зрештою не обстоюю свого прохання.

Отже прошу ласкавої відповіді – чи піде стаття з моїми поправками і які зробити ще одміни (це вже очевидно зробити можна буде в коректі), про підпис і т. и.

Чи добре вийшли ч. 6 і 7 “Села” і які дефекти зауважили Ви? В запасі (вже набрано) є такі річи: Галевича прак[ичні] поради по кооперації – на 3 _ шпальти.

Гехтер – теж про кооперацію – моя – про Катеринославщину.

З високим поважанням і прихильністю до Вас М. Шаповал.

Р. С. Названі Вами замітки для Села виготовляю.

Про Федьковича посилаю статтю.

ЦДІАК України, ф. 1235, оп. 1, спр. 826, арк. 2–5.

№ 8

25 лютого 1910 року

Високоповажний
Михайло Сергієвич!

До портфеля “Села” я вже подав статті:
про Бордуляка,

про Федьковича,
Знаменита жінка (Минна Фінляндська),
На Балканах,
Виборча реформа в Пруссії,
Казнокрадство і ревизії.

Цими днями подав:

Балканська Конституція,
Австрія і південні славяне,
Тібет і Далай-Лама,
Статистику смертн[их] кар (за “Правом”),

Використаю вирізку з “К[иївської] М[ислі]”

До ЛНВ:

Закінчую про Кернеренка і лагодюсь дати трохи про Пахаревського (Бурські оповідання) – коли треба.

До Села:

Зразу подавати статей багато не зручно, бо вони старіються і при змінній ситуації питання, виглядають досить анахроністично. Це особливо відбивається на балканських подіях, що змінюють становище що-дня.

Привіт Вам!

1 марта

З поважанєм М. Шаповал
Почтовая карточка
С оплаченным ответом
Osterreich – Австрія
Львів – Lemberg

Понінського, 6

В[исоко]п[оважаний] Д[обродій] Михайло Грушевський
профес[ор] універс[итета]

ЦДІАК України, ф. 1235, оп. 1, спр. 826, арк. 8, 7. Листівка.

№ 9

22 травня 1910 року

Високоповажаний
Михайло Сергієвич!

Я прошу вибачення за спізнюванне зі статейками до “Села”, але мій моральний стан перешкоджав цьому проти мого бажання. Та і в політиці якийсь застій.

Аж тепер я знайшов цікаві теми. Разом з цим передаю в ре-

дакцію 4 замітки, і через 2 дні ще стільки вишло. Вони коротенькі і неопасні. Далі поведу працю систематично, навіть тоді, коли виїду на місяць до Галичини. Приступи ностальгії цілком знищують настрій і можливість писання.

До Літературно-Наукового Вістника на черзі такі статті:

- 1) *Про Пахаревського* (передано в редакцію).
- 2) *Про Коцюбинського* (в роботі). Це загальна характеристика творчості цього славного художника.
- 3) *Про театральну літературну полову* (заголовок не цілком установлений).

4) “Новини нашої літератури” – коли трапиться щось відповідного, то на Ваше доручення напишу.

5) *Про Винниченка* (загальна характеристика) – в проєті, коли будете згодні (виготовлю на кінець року).

Я хотів би знати Вашу думку про те, чи бажані були-б замітки до ЛНВ. на літературні теми. Це, мені так уявляється, перегляд в одній статі кількох літературних з’явищ з висуванем відповідних консеквенцій. Щось такого напів-фейлетонного в викладі, тривалого, з літературною тенденцією. Напр[иклад], взяти кілька окремих видань і зхарактеризувати їх чи з боку їх спільної риси якоїсь, чи тенденції, чи форми. Недавно я хотів був узяти на час збірку “Вільне слово” і покритикувати її понятте про поезію.

На зразок представлю Вам незабаром одну таку статтю, щоб дати понятте про мої заміри в цім напрямку.

Статтю про Пахар[евського] я вже передав до редакції, трохи вирівнявши стиль; нічого не додавав і не викидав. Такої довгої статі більш не писатиму, бо в цій я докладно і на прикладах обговорив (так мені здається) те питання нашої словесности, яке не вияснюється. Автори не чули конкретно вказівок, що таке “нехудожність” і тому нарікали на критику. Тепер, я думаю, вони трохи знатимуть і далі можна буде в дрібниці нехудожности не вкопуватись, а казати більш загально про це, віддаючи перевагу елементам психологічним і громадським.

Власне, на місті у мене є ще подібна статя: про дійсну естетику в укр[аїнській] літературі (на Коцюбинськім і Олесю думаю це показати фактично).

Думаю, що вказаних тем навіть забагато для реєстру в 6-й кн., а коли цілком обрисується тема і напишеться якась статя, то я зокрема представлю її Вам.

Привіт Вам і щире признання найбільшій пошани від щиро-
прихильного М. Шаповала.

ЦДІАК України, ф. 1235, оп. 1, спр. 826, арк. 11–13.

№ 10

14 серпня 1910 року

Високоповажаний
Михайло Сергієвич!

Цими днями я післав до Вас:

Для ЛНВ – дві рецензії на “Noli” і знов “Метеор” Чупр[инки],
а сьогодні шлю на “Йоганну” Л[есі] Укр[аїнки].

Для *Села* – про Котляревського

Підгорновщина (Распутін і Ко)

і Жіночі права в Новій Зеландії.

Злагоду на завтра:

Путейську панаму.

Коледу і чуму.

Ерліха. } для цих підшукаю ще матеріялу і

Переселенне. } дам в чергове число, як кажете.

№ 31 вийшов блідий, бо я пустив давнє “На хуторах”. Політи-
ки не було.

№ 32 я дав про [1 сл. нерозб.] і Л[ікарен]ко про зїзд (чи статтю
Л[ікарен]ка Ви прислали, чи він сам шле? Бо там була одна фраза,
яка мене трівожила. Не знаю, чи Ви дозволили її пустити).

Про Ковалева йде до 33-го: біографійка і опов[ідання] “Дід
Карита” – вибрав Павло Пилипович. Це оповідання піде все в *одно*
число.

Катальог дав до ч. 32. Зверстано трохи не так, як Ви вказали,
але друкарня запізналась з версткою і я тоді пошкодував часу на
нову ломку. В ч. 33 буде по вказівці.

Павло Пилипович поїхав в початку серпня. Не дав мені деяких
інструкцій, напр. що робити з проханнями вислати згублені перед-
платниками нумері? Або коли хто “плачучи просить вислати йому
Село”, хоч далі він і не має змоги передплатувати? (є такий лист).

Приємно, що Вам вподобалась моя стаття. Не знаю, чи будуть
які бажані наслідки, хоч є *багато* заяв, що вона зробила вражінне.
Навіть поступили заяви від незнайомих мені особ видати її окремо
і розповсюджувати її беруться як найбільше. Але я сам видати не
можу, розуміється.

Я прошу вибачити, що подав до ЛНВ. статтю, не попередивши Вас. І Ви звернули: чи вона Вам змістом не підходить, чи вже занадто довга. Я думав, що про неї песу Яновської слід написати докладно – значить і вийшло на 12 стор[ін].

Лагодю зараз про Коцюбинського. Це буде докладна оцінка його творчості, якої він варт, але й досі не має. Статтю хоч і раніше представлю, але од Вас залежить пустити її при нагоді – виданню збірки Коц[юбинсько]го в Вид[авничій] “Спілці”.

Про театр[альну] літературу буде тижнів через 1 _ – 2.

Я боюся, (не маючи певности), щоб праця не йшла марно, і тому уклінно прошу Вас давати мені теми заздалегідь, бо по власній ініціативі вибирати – можу не влучити на потребу ЛНВ.

Прошу відповіді при нагоді

З щирою пошаною М. Шаповал

P. S. Я зараз використовую в Селі запаси, бо є такі дописи і статі (напр[иклад] Терниченка), що мають хвилиевий інтерес: коли затягти, то вони спізняться.

ЦДІАК України, ф. 1235, оп. 1, спр. 826, арк. 14–16.

№ 11

16 серпня 1910 року, понеділок

Високоповажаний
Михайло Сергієвич!

Цими днями я відіслав до Вас 4 рецензії для ЛНВ.

- 1) *Noli me tangere* – Янович.
- 2) По дорозі в кару – Амос.
- 3) Йоганна, жінка Кусова – Л. Українки.
- 4) “Метеор” – Чупринка.

В № 33 “Села” я подав замітку про чуму (трохи ширшу, ніж Ви кажете, але лист я отримав після того, як здав до друкарні)

Холеру – коротко.
про Іспанію.

А коли сьогодні дістану про Підгорного, то дам до № 33.

Оповідання Ковальова “Дід Карита” мабуть вміститься в однім числі. Дуже дякую за вирізки з “Киев[скої] Мысли”, бо я цієї газети не передплачую, то маю коли бачу.

З поважанем
М. Шаповал.

ЦДІАК України, ф. 1235, оп. 1, спр. 826, арк. 19.

№ 12

21 серпня 1910 року

Високоповажаний
Михайло Сергієвич!

На № 34 зазначили кліш 75 (Святогорський монастир), а в Вашому списку клішів, що передав мені Павло Пил[ипович], є тільки *Медведівський монастир*. Коли не знайду в клішах Святогорського, то дам *Медведівський*.

З статейок подав Вам про “панаму”. Про “606” вискладана (коротка). Моїх статейок вже є на кілька чисел, то я повздержуся од ширших і пускатиму хіба малесенькі хіба на 10–20 рядків.

З Кобилянською трохи задержка:

1) Нема портрета її (остаточно – я добуду в “Укр[аїнській] хаті”).

2) Біограф[ічних] відомостей про неї я не знаю. Я написав їй щоб негайно дала їх мені. Завтра я пошлю Вам статейку про неї з характеристикою творчости, а коли дістану біограф[ічні] відомости, (а тим часом і Ви надішлете мою статейку) то додам їх. Коли б це не встигло на № 35-й, то дозвольте відсунути на 36-й.

3) “Землі” нема в книгарні. То я шукаю – може у кого приватно добуду. Дам щось з початку (весілля або розмови про землю). Далі щось виберу, як кажете.

Про Котляревського я був лагодив на № 35 (найблизчий до його дня 29-го серпня), але тепер, значить, пусте в 34-й, а про Кобилянську мабуть встигне на № 35.

З рецензій до ЛНВ. я подав ще одну (про Панченка) – вистачить мабуть до нового року, навіть коли иноді пустите дві в книжку. Про свою статтю в “Хаті” кажу “Україн[ська] преса і громадянство”.

Каталъг тепер пускатиму в кожний номер “Села”.

Працюю коло “Села” з охотою

З поважанем

М. Шаповал.

21-го серпня, 10

P.S. Коли можна сподіватися до Київа Вас і Пав[ла] Пилип[овича]?

ЦДІАК України, ф. 1235, оп. 1, спр. 826, арк. 17–18.

№ 13

[22–24 серпня 1910 року]

Високоповажаний
Михайло Сергієвич!

Вирізки і рец[ензію] на Олеся дістав зараз. Сьогодні передав дві одсилки до Вас:

Замітку про Кобилянську (біограф[ічні] відомости додаю, як від неї одержу. Я написав).

Коли не встигне звернутись цей матеріял вчасно, то в № 34 белетристику дам ту, що сьогодні одержав від Вас (“Пригода”), а в № 35 дам першу виїмку з “Землі” (на замітці подаю планчик виїмок. Що не так – одмініть).

Біографійка вийшла довгенька, то чи не перенести її на ч. 36-е?

Я добув примірник “Землі” приватно, то як він побуде в друкарні разів з шість – дуже зопсується (вимажуть, як це вони роблять). Дайте розпоряджене, щоб львівська книгарня вислала (бо в київських обох *нема*). Кліше *Святогорського* монастиря нема, – даю *Медведівський*.

З рецензією на Олеся не знаю поки що як зробити. Я дав *не свою* характеристику юрби, а ту, що напрохується з песи, як *висновок*. Змякшу вирази; як підійде – пустите в друк, а ні – до коша.

З поважанем М. Шаповал

ЦДІАК України, ф. 1235, оп. 1, спр. 826, арк. 27.

№ 14

1 вересня 1910 року, Київ

Високоповажаний
Михайло Сергієвич!

Сьогодні я зверстав ч. 35 “Села”. Вчора ввечері одержав від Вас замітку про Кобилянську. Замітку пустив. Матеріал розміщувався так зле, що я мусів екстренно написати про Корею і пустив до цього числа (не посилавши до Вас).

Тому господарський одділ вийшов мізерно. (Сьогодні Терниченко дещо приніс). Календарну оповістку пустив по Вашому проекту. Сьогодні, після верстки числа дістав листа від п[ані] Кобилянської

з матеріялами. (Вона була в горах і тому спізнилась з висилкою). Замітка, значить, пішла без біограф[ічних] відомостей. Коли дозволите, то можна в слідуючій числі дати при виімці з “Землі” дати примітку про авторку (біографічні дати то-що). Замінити портрет п[ані] Коб[илянської], відложивши статейку, було пізно: бо треба було послати до цензури, і на ново переверстати в 4-ту стор[інку] Вчора я передав до Вас замітку Вороного про Доманицького. Коли дозволите пустити, то треба в чергове число.

В запасі є:

Як живуть на шахтах.

Практ[ичні] поради по кооперації.

Статті про переселенне буде писати Макс[им] Григорович з свого матеріялу і тому він повернув мені Ваші вирізки. Посилаю їх до Вас.

Коректурні помилки в “Селі” допущені випадково. Пильнуватиму.

Сьогодні, як мені переказано, приїхав Павло Пилип[ович], то я поінформую його про становище справ “Села” і передам.

Рецензію на “Казку” Олеся передав Мих[айлу] Лукичеві.

Дозволю собі звернутись з одним проханем до Вас.

Цими днями я цілком розірвав з “Радою” і покинув коректуру, що була значним пунктом у заробітку. (Причиною конфлікту була цинічна стаття в “Раді” проти мене).

Переміни і криза родинна цілком зруйнували мою фінансову рівновагу.

Тому я прошу Вас, коли можна, дозволити дістати авансу по ЛНВ. і “Селу” 100 рублів. З ЛНВ рахунки зведені, а по “Селу” у мене є зароблених руб[лів] з 20. То от я й хочу, щоб вкупі з заробітком по “Селу” і авансом по двох рахунках я дістав 100 руб[лів]. Мені дуже тяжко прохати авансу, але цілком безпорадне становище, хоч багато роблю, але не маю досить роботи, – примушує турбувати Вас.

Коли можна дістати прохану суму, то я зможу її відробити за кілька місяців. Надіюсь, що якимось найду може посаду приватну, то ще й швидче.

Простіть, що турбую такою справою.

З високим поважанем. М. Шаповал

№ 15

[після 1 вересня 1910 року]

Високоповажаний
Михайло Сергієвич!

Статтю про театральну літературу представлю згідно з указаним терміном.

Віршів для ЛНВ незабаром пришлю, як перепису на чисто. Дуже дякую за дозвіл на аванс.

З дійсним поважанем. М. Шаповал

P. S. Про 606 написав Павло Пил. і вже послав до Вас.

Про монополку перекладу.

Написано:

Про Меньшикова вже написав (Пав[ло] Пил[ипович] пустив у ч. 36).

Написав про Леонідову.

З закордонного: “Житте в іспанських монастирях”

М. Ш.

ЦДІАК України, ф. 1235, оп. 1, спр. 826, арк. 25.

№ 16

3 жовтня 1910 року

Високоповажаний
Михайло Сергієвич!

Разом з цим представляю статтю для ЛНВ “В нетрях шарму і гешефтярства” (про укр[аїнську] театральну літер[атуру] і театр). Боюсь, що вона Вам не вподобається і Ви не зможете її прийняти до ЛНВ. Вона вийшла незалежно від мене не такою, якою я її уявляв по першому виробленому плану. Коли став виконувати цей план, я побачив, що стаття буде дуже довга, бо розгляд 30 пес, які я проштудіював, заняв би спрощено богацько місці (по 1–2 сторінки на песу!), а, додавши ще вступні і кінцеві уваги – вийшло б на 3 аркуші. Тоді я викинув розгляд пес, лишивши кілька сторінок загального побіжного огляду – і звязав.

Може Вам не вподобається і *тон* писання, але, маючи діло з обурюючим матеріалом, я не можу втриматись від певного обуріння. Тому стаття вийшла дуже “публіцистичною”.

Коли знайдете можливим пустити тільки в переробці, то я що можу – зміню.

Чи можна написати довшу замітку до ЛНВ про книжку поезій Ю. Будяка “Буруни” (на 5–6 сторін), чи може рецензію?

Вийшов збірник 3-й Чупринки “Ураган” – чи прислати рецензію?

У мене є до Вас прохання, яке при бажанні можете задовольнити – або ні. В клубі (ноябрі) буде літературна вечірка, присвячена на вшанування Вашої 25-літ[ньої] діяльності. Я лагоджу реферат на тему: “М. С. Грушевський як белетрист і літературний критик”. Тому звертаюсь до Вас з проханням сказати мені: чи є у Вас інші белетр[истичні] твори і чи є Ваші літ[ературно] критичні праці де-інде, окрім ЛНВ. (мені тільки ці джерела і відомі). У нас так; тяжко на бібліографічні джерела, що я боюсь, що не встигну розшукати всього, що написали Ви поза відомими мені джерелами. Коли Вам не трудно буде задовольнити моє прохання, то хоч коротенько вкажіть. Вам це, розуміється, як автору, відомо краще.

Для “Села” є моїх 4 замітки. Ще чекаю результатів Наримської забастовки. (Про Португалію і про [1 слово нерозбірливо]. Дам окрім тих – ще кілька заміток по мірі напливу матеріялу).

Найщиріший привіт і поважання!

М. Шаповал

ЦДІАК України, ф. 1235, оп. 1, спр. 826, арк. 20–21.

№ 17

[б/д]

Микита
Шаповал.

Високоповажаний
Михайло Сергієвич!

Податель сього – д[обродій] Андрій Товкачевський, про якого я казав Вам і прохав Вашої ласкавої уваги, що до мандрівного Українця, що бажає науки в рідному Львові.

Щиропримхильний до Вас
М. Шаповал.

ЦДІАК України, ф. 1235, оп. 1, спр. 826, арк. 28.

Примітки

№ 1

Рік написання встановлено за відміткою олівцем в правому верхньому куті аркуша (ймовірно, рукою М. Грушевського). Час написання встановлено за змістом листа.

Які статі верстати на 7 і 8-й сторінках... – мова йде про верстку одного з перших номерів газети “Село”.

Долучаю маленьку замітку про книжки про переселення... – в “Селі” не публікувалася.

№ 2

Дата написання встановлена за змістом листа (стаття М. Шаповала “Євген Гребінка” була опублікована в № 16 “Села” від 16 грудня 1909 року).

Грицько Чупринка (1879–1921) – український поет, частину творів публікував на сторінках ЛНВ та “Села”.

“Огнецвіт” – збірка поезій Г. Чупринки. Рецензія М. Шаповала на неї була опублікована в ЛНВ (М. Шаповал: Новини нашої літератури: Огнецвіт, поезії Грицька Чупринки.. – 1910. – Т. 49. – Кн. 3. – С. 618–624.

“Село”(1909–1911) – український селянський тижневик, виходив у Києві під проводом М. Грушевського. Провідними його співробітниками були М. Грушевський, М. Гехтер, Ю. Сірий та М. Шаповал.

Для “Села” пишу про Абисинію, Гребінку, провокаторів – опубліковано лише статтю про Гребінку (Шаповал М. “Євген Гребінка”. – Село. – 1909. – № 16).

№ 3

Дату встановлено на тій підставі, що в кінці 1910 року М. Шаповал не міг поздоровляти М. Грушевського зі святами, оскільки до того моменту він вже розірвав свої стосунки з колишнім роботодавцем.

№ 4

№ 4 “Села” було арештовано 21 січня 1910 року.

Смуток – псевдонім Стебницького Петра Януарійовича (1862–1923), українського громадського діяча, журналіста й публіциста, співробітника ЛНВ та “Села”.

Статті Смутка ще нема... – мається на увазі стаття “Вісті з столиці” (“Село”. – 1910. – № 5)

Павло Пилипович (Лавров) – київський псевдонім Ю. Тищенка (1880–1951), українського громадського діяча, публіциста, в 1907–1913 рр. керував справами київських видань М. С. Грушевського. Відомий також під псевдонімом Ю. Сірий.

№ 5

Дату встановлено за змістом листа (в правому верхньому куті позначка олівцем – 1909).

Кооперація – Галевича... – Галевич Валентин Олександрович (?) –

український редактор, публіцист, дописувач сільськогосподарського відділу газети “Село”. Мається на увазі стаття “Практичні поради по кооперації” (“Село”. – 1910. – № 9).

Галицька просвіта – Залізняка... – Залізник Микола Кіндратович (1888–1950) – український публіцист, журналіст, громадський діяч, співробітник ЛНВ та “Села”. Мова йде про статтю “Економічна діяльність галицької “Просвіти” (“Село”. – 1910. – № 7).

Женщини на виборах... – така стаття М. Шаповала опублікована в № 6 “Села”.

Корольов... – Королів-Старий Василь (1879–1941) – ветеринарний лікар, письменник, співредактор “Ради”, дописувач “Села” та “Засіва”. Мова йде про статтю “Чи варто заводити кіз у хазяйстві” (“Село”. – 1910. – № 6).

Про “Австралію”... – стаття вміщена в № 6 “Села” за 1910 рік.

Сьогодні написав про Лаговського... – Стаття М. Шаповала “Лаговщина” міститься в № 7 “Села” за 1910 рік за підписом “М. Сріблянський”.

Про повінь у Франції і про конфлікт у Греції не встиг зробити... – маються на увазі статті “Як потопав Париж” та “Завірюха в Греції” (“Село”. – 1910. – № 8).

Винниченко Володимир Кирилович (1880–1951) – український письменник і політичний діяч.

Оповідання Винниченка... – мова йде про оповідання “Кузь та Грицунь”, вміщене в № 8–10 “Села”.

Статті про Китай не посилаю... – на сторінках “Села” не опублікована.

№ 6

Поштова картка. Дата на штемпелі – 28 I 10 Вокз.

“Породи кіз” – статтю В. Короліва вміщено в № 9 за 1910 рік під псевдонімом К. О. Роль.

Мицюк Олександр (1883–1943) – економіст і соціолог, громадський діяч, дописувач “Села”.

“Община, труба та безземельє”... – Стаття О. Мицюка міститься в № 6 “Села” під назвою “Община, відруби та безземельні”.

№ 7

Лист написаний з приводу рецензії на збірку поезій “Огнецівіт” Грицька Чупринки, з яким у М. Шаповала були напружені стосунки – останньому не подобався богемний спосіб життя Г. Чупринки.

Інше вражіння робить убога в повному розумінні цього слова – поезія Кернеренка... – Кернеренко – мова йде про статтю М. Шаповала “Новини нашої літератури”: “Менти натхнення” Грицька Кернеренка (ЛНВ. – 1910. – Т. 50. – Кн. 4. – С. 124–129).

Гехтер Максим Григорович (1882–1947) – український громадський і політичний діяч, публіцист, співробітник “Ради”, редактор ЛНВ (1911–1912), один з ключових співробітників газет “Село” та “Засів”.

Гехтер – теж про кооперацію... – мова, можливо, йде про статтю М. Гехтера “Робітничка кооперація” (“Село”. – 1910. – № 14).

Моя – про Катеринославщину... – стаття М. Шаповала “По Катеринославщині” вміщена в № 13 “Села”.

Про Федьковича посилаю статтю... – Федькович Осип Юрій (1834–1888) – український письменник. Стаття М. Шаповала про нього міститься в № 11 “Села”.

№ 8

Поштова картка. Дата на штемпелі – 25 II 10 Киев.

Про Бордуляка... – Бордуляк Тимофій (1863–1936) – український прозаїк і перекладач. Стаття М. Шаповала про нього містилася в № 14 “Села”.

Знаменита жінка (Минна Фінляндська)... – стаття М. Шаповала “Минна” (про першу жінку-депутата) вміщено в № 10 “Села”.

На Балканах... – стаття вміщена в № 13 “Села”.

Виборча реформа в Пруссії... – стаття вміщена в № 10 “Села” під назвою “Зміна виборчих прав в Пруссії”.

Казнокрадство і ревізії... – стаття під назвою “Казнокрадство” міститься в № 35 “Села”.

Решта згадуваних у листі статей в “Селі” не публікувалися.

“Киевская Мысль” (1906–1918) – щоденна київська газета кадетської партії.

Пахаревський Леонід Андрійович (1883 – ?) – український письменник, перекладач, журналіст.

№ 9

Київ – зазначено олівцем.

Про Пахаревського... – мається на увазі стаття М. Шаповала “Новини нашої літератури: Леонід Пахаревський “Буденні оповідання” (ЛНВ. – 1910. – Т. 51. – Кн. 7. – С. 133–150.

Про Коцюбинського... – Коцюбинський Михайло Михайлович (1864–1913) – український письменник. Статті М. Шаповала про нього в ЛНВ не друкувалися.

“Новини нашої літератури”... – назва рубрики ЛНВ, в якій містились рецензії на твори українських письменників та поетів.

Про Винниченка... – в ЛНВ не публікувалася.

Про дійсну естетику в українській літературі... – в ЛНВ за підписом М. Шаповала не публікувалася.

Олесь (Кандиба) Олександр Іванович (1878–1944) – український поет.

№ 10

“Noli”... – мається на увазі рецензія на п’єсу Л. Яновської “Noli me tan gere” (ЛНВ. – 1910. – Т. 52. – Кн. 12. – С. 636–637).

Яновська Любов Олександрівна (1861–1933) – українська письменниця.

“Метеор” Чупринки “ ... – рецензія на збірку поезій Г. Чупринки (ЛНВ. – 1910. – Т. 52. – Кн. 10. – С. 197–199).

“Йоганна” Лесі Українки... – мова йде про рецензію М. Шаповала на “Йоанну жінку Хусову” Лесі Українки (ЛНВ. – 1911. – Т. 53. – Кн. 2. – С. 227–229).

Про Котляревського... – стаття М. Шаповала під назвою “Іван Котляревський” вміщено в № 34 “Села”.

Котляревський Іван (1769–1838) – український письменник, автор “Енеїди”.

Підгорновщина (Распутін і Ко)... – на сторінках “Села” не публікувалася.

Жіночі права в Новій Зеландії... – стаття М. Шаповала під назвою “Права жінок в Новій Зеландії” опублікована в № 35 “Села”.

Путейська панاما; Колєда і чума; Ерліх; Переселення... – зазначені статті за підписом М. Шаповала в “Селі” не публікувалися.

“На хуторах”... – стаття “На хутори” міститься в № 31 “Села”.

№ 32 я дав Лікаренко про з’їзд... – Лікаренко – псевдонім Дорошенка Володимира Вікторовича (1876–1963), українського громадсько-політичного діяча, літературознавця, публіциста. Під псевдонімом Лікаренко містив дописи “З закордонної України” в газеті “Село”.

Ковалів Стефан (1848–1920) – український письменник. Стаття Ю. Сірого про нього міститься в № 33 “Села”.

“Дід Карита”... – оповідання С. Коваліва (“Село”. – 1910. – № 33).

Терниченко Аристарх Григорович (1882–1927) – український агроном, публіцист, редактор, співробітник “Села” та “Засіва”.

№ 11

По дорозі в кару – Амоз... – очевидно, мова йде про рецензію М. Шаповала на твір О. Олеся “По дорозі в казку” (ЛНВ. – 1910. – Т. 51. – Кн. 9. – С. 569–570).

В № 33 “Села” я подав замітку про чуму... – замітка опублікована в № 33 “Села”.

Холеру – коротко... – стаття М. Шаповала “Холера” вміщена в № 33 “Села”.

Про Іспанію... – стаття М. Шаповала “Заворушення в Іспанії” опублікована в № 33 “Села”.

А коли сьогодні дістану про Підгорного... – стаття М. Шаповала “Підгорний” опублікована в № 34 “Села”.

№ 12

На № 34 зазначили кліш 75 (Святогорський монастир)... – вміщений в № 38 “Села”.

“606” – стаття Ю. Сірого, вміщена в № 40 “Села”.

Кобилянська Ольга (1863–1942) – українська письменниця.

“Земля” – повість О. Кобилянської (1910).

З рецензії до ЛНВ. я подав ще одну (про Панченка)... – мова йде про рецензію збірки П. Панченка “З вільних часів” (ЛНВ. – 1910. – Т. 52. – Кн. 11. – С. 427–429).

“Українська преса і громадянство” – стаття М. Шаповала в “Українській Хаті” (1910, кн. 6).

№ 13

Дату встановлено за змістом листа (в правому верхньому куті аркуша позначка олівцем – 1910).

“Пригода” – оповідання селянина Дмитра Корупятника, вміщене в № 34 “Села”.

в № 35 дам першу виїмку з “Землі”... – в № 35 “Села” надруковано “На Буковині” О. Кобилянської.

№ 14

Мусів екстрено написати про Корею... – стаття М. Шаповала “Заворушення в Корей” міститься в № 35 “Села”.

Вчора я передав до Вас замітку Вороного про Доманицького... – опублікована в № 36 “Села”.

Вороний Микола Кіндратович (1871–1938) – український поет, дописувач ЛНВ та “Села”.

Доманицький Василь Миколайович (1877–1910) – український поет і фольклорист.

Мих. Лукич ... – псевдонім Володимира Левицького (1856–1938), співробітника редакції ЛНВ.

“Рада” (1906–1914) – щоденна українська газета, видавцем якої був Є. Чикаленко.

№ 15

Дата встановлена за змістом листа (в правому верхньому куті позначка олівцем – 1910).

Про Меньшикова вже написав... – мається на увазі стаття М. Шаповала “Колишній провокатор”, вміщена в № 36 “Села”.

Написав про Леонідову... – в “Селі” не публікувалася.

“Життє в іспанських монастирях” – стаття М. Шаповала “Монастирі в Іспанії” вміщена в № 37 “Села”.

№ 16

“В нетрях шарму і гешефтьярства” – мається на увазі стаття М. Шаповала “В нетрях театрального гешефтьярства” (ЛНВ. – 1910. – Т. 52. – Кн. 11. – С. 367–381).

Чи можна написати довшу замітку до ЛНВ про книжку поезій Ю. Будяка “Буруни”... – в ЛНВ не публікувалася.

Про Португалію... – стаття М. Шаповала “Республіка в Португалії” опублікована в № 40 “Села”.

№ 17

Лист не датовано.